

Abdullaeva Feruza Ilyasovna

Mirobod tumani 263- maktab

O‘zbek tili uqituvchisi

Telefon: 90- 109 19 75.

Annotatsiya: *Maqolda o‘quvchilarga imlo qoidalarini o‘rgatish, xususan, kakografiya yo‘li, ya‘ni maqsadli ravishda xatolarga yo‘l qo‘yilgan matnni o‘quvchilarga tuzatish usuli haqida fikr yuritilgan.*

Kalit so‘zlar: *imlo, imlo qoidalari, mashqlar, to‘g‘rilash, kakografiya usuli*

Аннотация: *В статье представлено обучение учеников правилу орфографии методом какографии, в основе которого лежит исправление ошибок, допускающихся в текстах, целенаправленным путем. Ключевые слова: орфография, орфографические правила, умышленная ошибка, исправление, раздумье, какографический метод*

Annotation: *The article discusses the question of teaching the students the spelling rules on the basis of the method of cacography, i.e. the method of basis of error, correction of the texts which contain errors entered intentionally.*

Keywords: *spelling, spelling rules, intentionally, exercises, error, correction, thought, cacographical method*

KIRISH

Bugungi shiddatli davr har bir insondan bolalik chog‘idan boshlab qunt bilan o‘qish, ilm va hunar o‘rganishni talab etmoqda. Ana shu talab asosida mamlakatimizda o‘ziga xos ta‘lim tizimi yaratildi: “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonun va “Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi” qabul qilindi. Ularda ta‘limning boshqa sohaları qatori ona tili ta‘limiga ham alohida o‘rin ajratilgan. Ona tili o‘quvchini mustaqil fikrlashga, mulohazalarni og‘zaki va yozma ravishda to‘liq bayon qilishga o‘rgatadi. O‘quvchining savodxonlik darajasini, uning ijtimoiy hayotda tutgan o‘rni ona tilidan hosil qilingan bilim va malakalari asosiga quriladi. Ma‘lumki, har bir milliy til o‘zida moddiy olamni aynan, adyektiv aks ettirishdan tashqari ruhiy olamni, qayg‘u-alamlari-yu shodliklarini ham o‘rinda tugal ifodalaydi. Insonda har bir narsaga nisbatan o‘z munosabatini bildirish imkoniyati bor va bu imkoniyat har gal tilning muayyan shakllari orqali yuzaga chiqariladi.

METODOLOGIYA

Tilning o‘ziga xos nafosatini o‘quvchilarga yetkazish, his qildirish, sezish va undan oqilona foydalanish maqsadida hozirda ona tili ta‘limida an‘naviy usullardan tashqari zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyalardan unumli foydalanilmoqda. Keyingi yillarda breynrayting, breynstorming, aqliy hujum, bumerang, blits-so‘rov, klaster,

keys-stadi, germenektiv suhbat kabi turli tuman metodlar paydo bo'ldi. Shunday usullardan biri kakografiyadir.

Kakografiya so'zi lotincha kakos – yomon, xunuk, yoqimsiz va graphos – yozmoq so'laridan olingan bo'lib, muayyan maqsadni ko'zlab xatoliklarga yo'l qo'yilgan matnni tuzatirish orqali o'quvchilarga imloni o'rgatish usuli sanaladi. Bu usulning pedagogik va didaktik jihatlari hali ochib berilmagan.

Rus tilida какофонический, какофония degan so'zlar mavjud bo'lib, ularga lug'atlarda quloqqa yoqmaydigan, yoqimsiz, nosoz, g'aliz; uyg'unlashmagan, yoqimsiz tovushlar yig'indisi degan izohlar beriladiki, bu so'z semantikasiga salbiy baho yuklaydi. Shunga ko'ra, kakografiya usulida yozuv bilan bog'liq g'alizlik, yoqimsizlik yashirinib yotganga o'xshaydi, ammo orfografik nuqtayi nazardan qaralganda u bilan bog'liq didaktik hamda pedagogik jihatlarni ochib berish masalaga oydinlik kiritishi mumkin. Kakografiya interfaol usullardan biri sifatida o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, narsalarni bir-birlari bilan solishtirishga, izlanishga, masalaning yechimini topishga, eng muhimi ona tili darslarida olingan bilim va malakalariga asoslanib, muayyan mavzular bo'yicha zaruriy xulosalar chiqarishga yordam beradi. O'quvchilardagi loqaydlik, beparvolikni yo'qotib, dadillikka, ijodkorlikka chorlaydi, mutelik, tobelik, nafaollik kabi salbiy xususiyatlarga barham beradi. Ayniqsa, fonetika, grafika, orfografiya, leksika va morfologiya bo'limlari bilan bog'liq amaliy darslarni o'tishda kakografiya usuli yaxshi samara beradi.

Masalan, o'quvchilarga unli va undosh tovushlar bo'yicha yetarlicha ma'lumotlar berilgach, "Mustahkamlash darslari" yoki "Takrorlash darslari" da turli topshiriqlardan foydalanish maqsadga muvofiq. Bunda asosiy e'tibor so'zlarning aytilishi va yozilishi o'rtasidagi farqqa qaratiladi. Tajribadan ma'lumki, o'quvchilarning aksariyati ona tili darslarida imlo qoidalarini puxta o'zlashtirmaydilar. So'larni qanday aytilsa, shunday yozishga odatlanib qoladilar. Shuningdek, o'quvchilarning nutqidagi dialektal xatoliklar ularning savodxonligiga soya solidi. Bu esa bora-bora ulardagi savodxonlik darajasining qotib qolishiga, so'zlarning muntazam ravishda xato yozilishiga sabab bo'ladi. Masalan, o'quvchilarning og'zaki nutqida baho, bahor, bilan, yulduz, teatr, savol, orden, obod, marvarid, shanba, mas'ul, daryo kabi so'zlarni boho, bohor, blan, yuldiz, tiatr, sovol, ordin, obot, marvarit, shamba, ma'sul, dayra tarzida talaffuz qilish va shu asosda xato yozish amaliyotda uchraydi. Bu narsa ularning unli va undosh harflar imlosi bo'yicha ona tili darslarida yetarlicha bilim va malakaga ega bo'lganliklarini ko'rsatadi.

Bu kabi xatoliklarning oldini olish maqsadida "O'zbek tilining imlo qoidalarini" dagi "Ayrim unli va undoshlar imlosi" yuzasidan tegishli nazariy ma'lumotlar mavzular o'tilgach, quyidagicha topshiriq beriladi: So'zlarni o'qing, xato yozilgan o'rinlarni topib, o'zbek tilining imlo qoidalariga mos ravishda ularni to'g'rilang va daftaringizga ko'chirib yozing. Bugalter, hayol, xayoy, xolol, momila, xuqiq, rektir, kanferensiya, kamyuter, maylis va hokazo. To'g'ri yozilishi: buxgalter, xayol, hayo, halol, muomala, halol, huquq, rektor, konferensiya, kompyuter, majlis.

Kakografik yoʻnalishdagi bunday topshiriqlarni bajarish bilan quyidagi natijalarga erishish mumkin:

- Oʻquvchi va oʻqituvchi oʻrtasidagi aloqa mustahkamlanadi;
- Oʻquvchilar ona tilidan olingan bilim va malakalarni xotirlashga, esga olishga harakat qiladi;
- Materiallarni bir-biriga solishtiradi, taqqoslaydi;
- Xulosalar chiqaradi, orfografik bilimlarni mustahkamlaydi.

Ayniqsa, ogʻzaki nutqda h – x, b – p, d – t, z – s kabi birining oʻrniga ikkinchisi koʻp qoʻllaniladigan undosh tovushlarning imlosini oʻrgatishda kakografiya usuli yaxshi samara beradi. Bunda xato yozilgan soʻzlarni oʻquvchilarga slaydlar orqali koʻrsatish, sinf taxtasiga ataylab xato yozish, soʻzlari xato yozilgan tarqatma materiallarni qoʻllash kabi vositalardan foydalanish unumli. Masalan: Xato yozilgan soʻzlarni aniqlab, ularni imlo qoidalariga mos ravishda toʻgʻrilang va daftaringizga koʻchirib yozing. Orombahsh, zahira, hoxish, xol-ahvol, hiyonat, ihlos, xar hil, xamma, Xindiston, hatti-xarakat, hayol Toʻgʻri yozilishi: orombaxsh, zaxira, xohish, hol-ahvol, xiyonat, ixlos, har xil, hamma, Hindiston, xatti-harakat, xayol.

Kakografiya usuli leksikologiya bilan bogʻliq mavzularni oʻtishda ham qoʻl keladi. Matn ichida bir tovush bilan farqlanuvchi dars-darz, bob-bop, mart-mard, qasr-kasr, qaram-karam, halok-halak, kaft-kift, asl-asil, asr-asir, oxir-axir-oxur, chogʻ-choq-choh singari paronim soʻzlarni xato yozib, oʻquvchilardan ularni toʻgʻrilab yozishni soʻrash ulardagi bilimlarni mustahkamlashga olib keladi. Xato yozilgan paronim soʻzlarni toping, ularni imlo qoidalariga mos ravishda toʻgʻrilab, daftaringizga koʻchiring. Birovga choq qazisang, oʻzing tushasan. Mart bir oʻladi, nomart – ming. Qarz ikki qoʻldan chiqadi. Onangni kiftingda koʻtarsang, singlingni kaftingda koʻtar. Dunyoga boq, qaddi sendek kim bor yana, Dovrugʻi ham dardi sendek kim bor yana, Xalq boʻlishga haddi sendek kim bor yana, Moziyni yot etay desang – xalq boʻl, elim! Gaplardagi choh, mard, momard, qars, kaft, kift, yod soʻzlari notoʻgʻri yozilgan. Buni faqat oʻylash, fikrlash, leksikologiya boʻyicha oʻtilganlarni eslash, xotirlash va zaruriy xulosalar chiqarish orqaligina topish mumkin. Bu esa oʻquvchilarning xotirasini mustahkamlashga yordam beradi, ulardagi mustaqil ishlash koʻnikmalarini rivojlantiradi.

Kakografiyaning yana bir koʻrinishi matn ichida notoʻgʻri berilgan soʻzlarni toʻgʻrilashdan iborat. Gaplarni oʻqing, notoʻgʻri yozilgan soʻzlarni orfografiya qoidalariga mos ravishda koʻchirib yozing. Bugʻday noning boʻmasin, Bugʻday soʻzing boʻsin. Maʼzali soʻzga qulogʻ charchamas. Toom lazati oʻzidan, Odam lazati – soʻzidan. Qulogʻdan kirgan soviq soʻz koʻngilga borib muz boʻlar. Puling boʻmasa boʻmasin, shirin soʻzing boʻsin. Tili shirinning doʻsi koʻp. Qatiq gap qarindoshga ham yoqmas. Toʻgʻri yozilishi: Bugʻdoy noning boʻlmasin, Bugʻdoy soʻzing boʻlsin. Mazali soʻzga quloq charchamas. Taom lazzati oʻzidan, Odam lazzati – soʻzidan. Quloqdan kirgan sovuq soʻz koʻngilga borib muz boʻlar. Puling boʻlmasa boʻlmasin, shirin soʻzing boʻlsin. Tili

shirinning do'sti ko'p. Qattiq gap qarindoshga ham yoqmas. Bunday topshiriqlar o'quvchilardagi ko'rish, eslash, narsalarni bir-biriga solishtirish va zaruriy xulosalar chiqarish kabi aqliy-ruhiy xususiyatlarning rivojlanishiga turtki bo'ladi.

XULOSA

Umuman olganda, biz – yoshlar vatanimiz O'zbekistonning qanotlarimiz. Bugun bizning oldimizda ona tilini o'rganish borasida yagona to'g'ri yo'l turibdi. Bizdan millatimizning bebaho boyligi, xalqimiz tafakkurining tengsiz javohiroti sanalgan o'zbek tilini mukammal o'rganishimiz, og'zaki va yozma savodxonligimiz yuksak bo'lishi talab etilmoqda. Yuqoridagilarni amalga oshirish uchun bizga kakografiya usuli kutilgan samarani berishi mumkin. Zero, davr o'qituvchidan ham, o'quvchidan ham izlanishni, yangiliklarni o'zlashtirishni talab etmoqda.

ADABIYOTLAR:

1. Shayxislamov, N. (2020). Когнитив тилшуносликда концепт:" Туй" концепти ва унинг универсал табиати. O'zbekistonda innovatsion ilmiy tadqiqotlar va metodlar, 54-60.

2. Шайхисламов, Н. (2020). МАВҚЕИ ЛИНГВОКУЛТУРОЛОГИЯ ДАР СИСТЕМАИ ФАНҲО ВА ВОБАСТАГИИ ОН БО ЭТНОЛИНГВИСТИКА, СОТСИОЛИНГВИСТИКА ВА ЭТНОПСИХОЛИНГВИСТИКА. Academic research in educational sciences, (4).

3. Shayxislamov, N. (2021). Lingvokulturologiya-zamonaviy tilshunoslik yo'nalishi sifatida: tarixi va nazariyasi. Tilshunoslikdagi zamonaviy yo'nalishlar: muammo va yechimlar, 61-62.

4. Шайхисламов, Н. (2021). ЗАМОНАВИЙ ТИЛШУНОСЛИК ЙЎНАЛИШИ: КОНТАКТ ЛИНГВИСТИКАСИ. Scientific progress, 1(4).

5. Shayxislamov, N. (2021). Tilshunoslik nazariyasi va tushunchasi. The 21st Century Skills for Professional Activity, (3), 174-176.